

4FJ

FISH SMART

NAI DUSIDUSI ME
LELEVU KA
UASIVI NA IKA
EDA QOLIVA

Na ivola oqo a vakarautaka na cChange ena nodrau cakacaka vata kei na Fiji Locally Managed Marine Area Network kei ira nai tokani vakaisoqosoqo, wili kina na Minisitiri ni Qoliqoli, Wildlife Conservation Society-Fiji, Conservation International, Biospherics, Locally- Managed Marine Area Network kei na Pacific Community (SPC).

Ena sega ni vakatarai me tabaki, se vakadewataki ena dua tani tale na sala se mona livaliva ka vakakina na kena maroro nai tukutuku se na kena vueti tale mai ke sega ni soli na kena veivakadonui.

Ena soli ga na veivakadonui me vakayagataki ena veika vakavuli kei na veika e sega ni lavaki kina nai lavo.

© 2022 cChange

Eratou na vakatulewa na vakarautaka na ivola, ena kena soli na dodonu ni kena vakayagataki e so na kena iwase kevaka me vakayagataki ena nai naki ni veika vaka sainitisi, vuli se vakadidike, ia me ra na vakaraitaka vakamatata na yacadra na vakarautaka nai vola kei na ivurevure ni itukutuku. Na veivakadonui ni kena tabaki tale se na kena vakadewataki kece nai vola me rawa kina na tubu vakailvao se sega, me na kerei vakaivola. Ena sega ni vakadonui na kena veisautaki se tabaki ena dua tale na vanua na isevu ni droini ena ivola qo.

Na vakatataro me baleta na kena soli na veivakadonui me na vakadewataki ki na:

cChange Pacific
10 Tower Street, Suva, Fiji
info@cchange4good.org

E vakarautaki nai vola oqo ena nodratou veitokoni vakailavo na European Union, na Matanitu o Sweden kei na Bloomberg Philanthropies. Na lewe ni vola oqo e nodratou vakatabakidua na cChange ka sega ni okati kina na nodratou rai na European Union, na Matanitu o Sweden kei na Bloomberg Philanthropies.

FUNDED BY

SUPPORTED BY

LEWE NI IVOLA

Ni dau veitalanoataki na kena vakayagataki vakamatau na noda iqoliqoli e Viti, oqo e so na veika eda dau rogoca vakawasoma.

ENA SEGA
VAKADUA NI
OTI NA KEDA
IKA BALETA NI
RABALEVU NA
WASAWASA

ME KEIMAMI
NA QAI VAKANI
IRA VAKACAVA
NA NEIMAMI
VUVALE?

O KILA VAKACAVA
NI SA LAILEI MAI?
KEMUNI DAU NUNU
E LOMA NI WAI KA
LAKI WILIKI IRA
YADUDUA MAI NA
IKA?

E SOLIA MAI
NA IKA OOO
NA KALOU

Na cava e leqa?

Ia, kevaka ko na tarogi ira na dauqoli baleta na veiveisau ena ika e rawa mai ena veiyabaki, oqo na ka era na kaya.

1980

NA IKA OGO
SA RAWA
NI VAKANI
KINA NA
NOGU KORO

2000

NA IKA OGO
ENA RAWA NI
KANA KINA
NA NOGU
MATAVUVALE

2020

ISA...

Na cava e leqa?

Na cava e leqa?

Sa vakalusi gauna na yawa ni vanua ni qoli ka levu nai lavo e vakayagataki ni vakatauvatani kei na veigauna sa oti.

AU NA TUKUNA
VEI IRATOU NA
LUVU ME RATOU
SA VAKAYAGATAKI
QELE GA

1980

2000

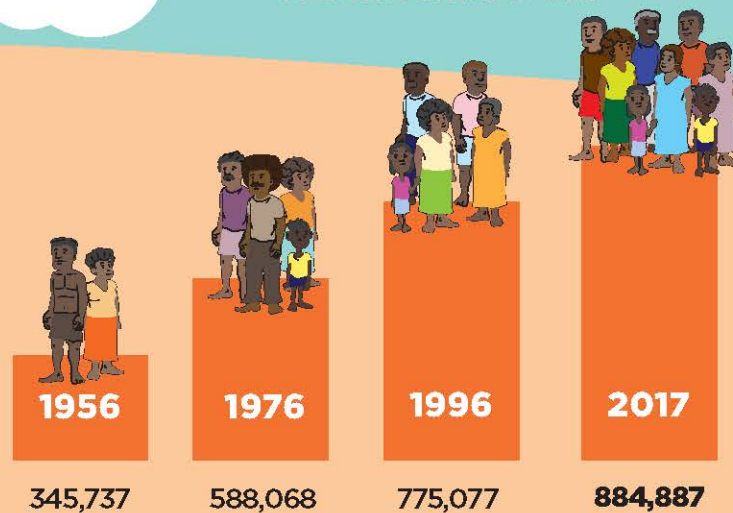

2020

Ia, na cava sa veisau kina vakalevu na noda i gu ni qoli?
 E sa na toso cake tikoga nai gu ni qoli, baleta ni sa levu na gusu me vakani ka
 levu talega na veika eda gadreva.

Wiliwili ni
 lewenivanua e Viti

Na cava sa veisau?

**SA TOSO CAKE NA NODA GAGADRE, IA, NAI TUKUTUKU MARAUTAKI
NI SA LEVU TALEGA NA VEIVANUA ME VOLITAKI KINA NA VEIKA EDA
QOLIVA KA RAWAI LAVO TALEGA.**

AUSTRALIA
NEW ZEALAND
EUROPE
ASIA

LABASA

USA

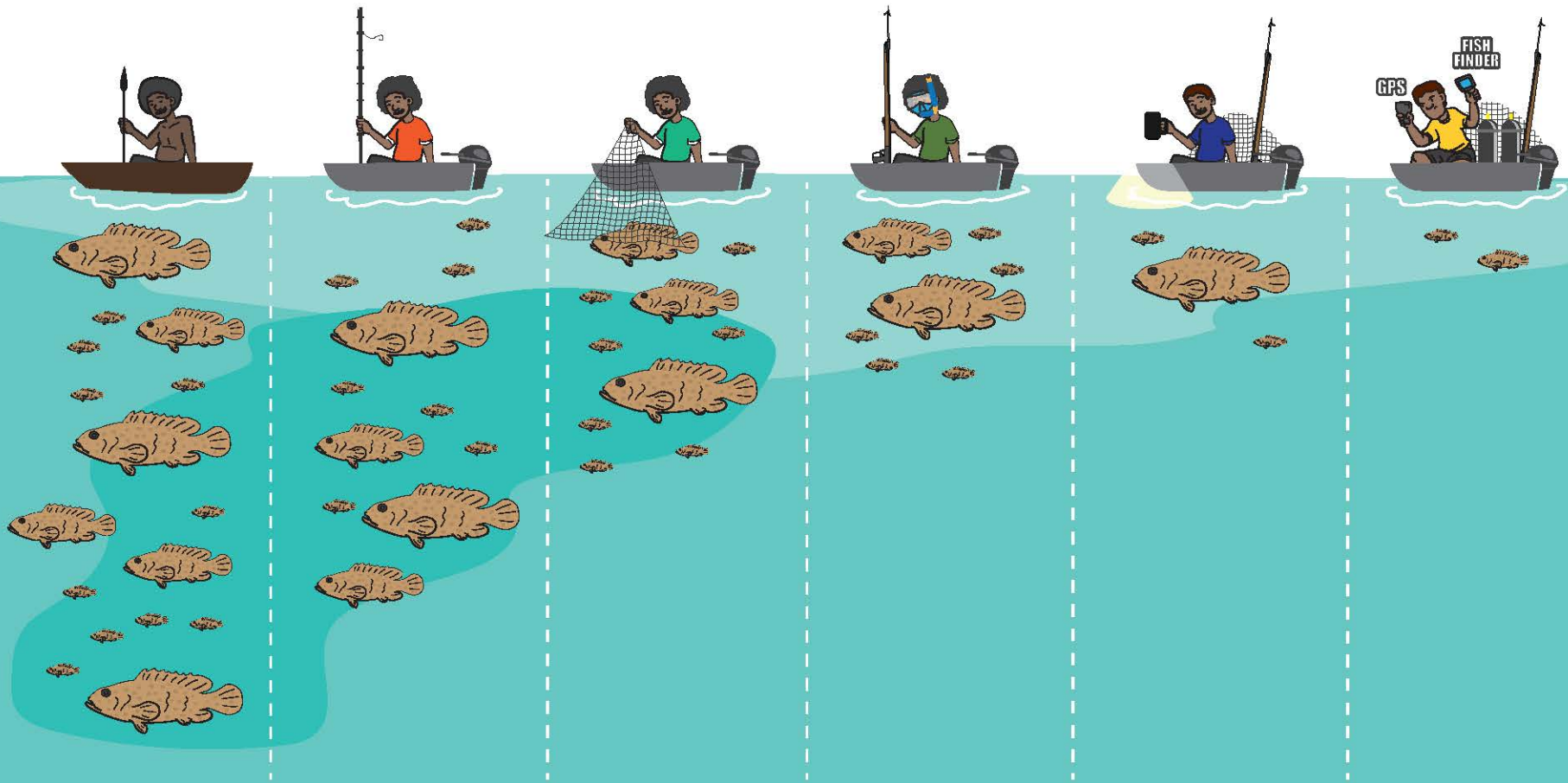
NADI

SUVA

Na cava sa veisau?

**NI SA TOSO VINAKA NA NODA IVOLI SA NA GADREVI NA IYARAGI VOVOU
ME YAUTA MAI VAKALEVU, IA SA NA LAILAI KINA NA KENA E VO.**

Na cava sa veisau?

IA, EDA NA KILA VAKACAVA?

Me da tarogi ira ga na dauqoli.

E LIU E DAU LEKALEKA WALEGA
NA GAUNA NI NEIMANI OO LI
KA LEVU SARA NA IKA E RAWA.
IA ENA GAUNA OO SA LAKOVI
VAKAYAWA KA LAILAI NA IKA E
RAWA.

Sikeli Naitura, Ra

SA LAILAI SARAGA MAI NA IKA
LELEVU KEIMANI DAU SIWATA
E LIU. SA LEVU GA NA KA LALAI
ENA GAUNA OO.

Jona Ravasakula, Tailevu

KEIMAMI SA RAWATA GA MAI
VAKALEVU NA IKA LALAI NI
VAKATAUVATANI ENA GAUNA
AU SE GONE KINA NI KEIRAU
DAU LAKI SIWA KEI TAMAOU.
NA LEVU NI IKA, KEITOU DAU
DOLAVA TALE NA LAWA ME RA
BIU TALE ESO.

Ananaiasa Tavaga, Serua Island

Sikova na [facebook.com/4FJMovement](https://www.facebook.com/4FJMovement) mo sarava na kedra i yaloyalo na dauqoli oqo kei na so tale.

**KEIMAMI SA SEGA TALE NI
VAKAYACORA RAWA NA NEIMAMI OO LI
VAKAVANUA NI YABAKI NI SA YALI NA
IKA E DAU TA KINA.**

Akanisa Lewasaro Loaloa, Bua

**AU RAICA NI RA SA LALAI TIKOGA MAI
NA IKA ENA GAUNA OOO. SA DREDRE
NA OO LIVI NI IKA LELEVU BALETA BEKA
NI KEIMAMI SA OO LIVI IRA TIKO GA NA
TINADRA ENA VEIYABAKI.**

Melaia Feccia, Savusavu, Cakaudrove

**NA GAUNA AU SE OAI TEKIVU VULI
KINA KEIMAMI DAU KANA IKA E
VEISIGA IA ENA GAUNA OOO AU SA
VAKAMAKUBUNI, KEIMAMI SA KANA
IKA GA ENA SIGA TABU. SA LAI LAI
MAI NA IKA ENA GAUNA OO.**

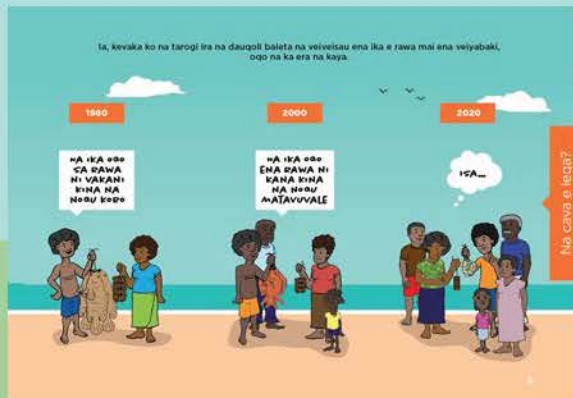
Ratu Saki Kaunisela, Koro, Lomaiviti

Eda kila vakacava?

NA CAVA E YACO TIKO ENA NOMUDOU I TIKOTIKO?

E rui bibi me da dau veitalanoataka na veiveisau kei na dredre e sotavi tiko ena noda veitikotiko.

**E SA LUTU SOBU
TIKO BEKA NA LEVU
NI IKA E RAWATI TIKO
MAI?**

**E SA YAWA BEKA NA
VANUA NI QOLI KA
BALAVU NA GAUNA E
VAKAYAGATAKI?**

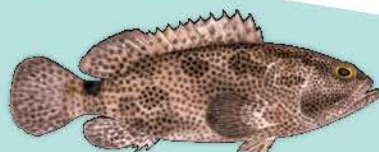
**NA CAVA NA VUNA E
SA VEISAU KINA NAI
VAKARAU NI QOLI?**

I WASEWASE NI QOLI VAKASIVIA

Era tautauvata kece nai vakarau ni qoli vakasivia e yaco tiko ena noda iqoliqoli kece sara.

Taumada era na yali yani na ika lelevu ka sau lelevu. Era sa na qai veitaravi yani na kena vo me yacova sara na kena eda sega ni taleitaka vakalevu.

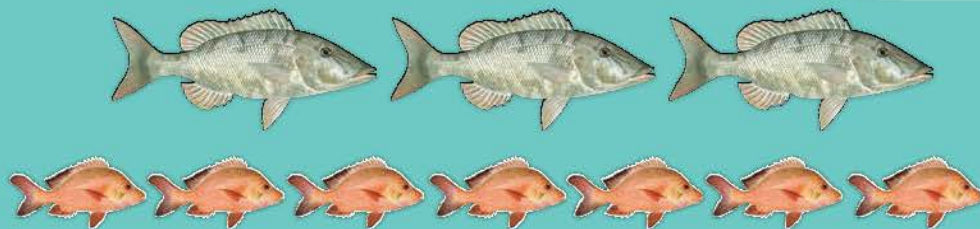
WASEWASE 1

Era na yali taumada na ika lelevu ka taleitaki vakalevu duadua.

WASEWASE 2

Tarava yani na ika sau lelevu ena veimakete kei na kena e dau laukana ena noda soqo vakavanua

WASEWASE 3

Tarava na ika dau rawarawa tu ga na kena siwati se qolivi.

WASEWASE 4

Kena i otioti ga na ika eda sega ni dau taleitaka.

Eda kila vakacava?

VAKACAVA ERA SE LELEVU TIKOGA NA NOMU LEWE NI SIWA SE SA RAWATI GA MAI NA KENA E TIKO SARA ENA VAKATAGEDE E RA?

Na ika o kania tiko nikua ena vakaraitaka tiko na katoa se drava ni nomuni iqoliqoli.

NA CAVA SA KEMU I VAKAYAKAVI?

O IRA AO?

VAKATATABU VAKAGAUNA June 1 – 30 Seviteba MAROROI VAKALAWA

E sa lailai mai na kedra iwiliwili na donu kei na kawakawa ka sa vakatabui kina na nodra golivi se volitaki e na va na vula ni nodra vakaluveni ena veiyabaki.

E sa lutu sobu talega na kedra iwiliwili na kalia kei na varivoce ka sa vakatabui vakadua na kena volitaki ena noda veimakete.

Na iyaloyalo ni ika qo e tabaki ena veivakadonui ni soqosoqo na Pacific Community (SPC) kei na cChange.

ERA SE LELEVU TIKO BEKA GA NA IKA O QOLIVA?

Se sa qolivi tiko na kena era veitaravi sobu ena kedra i vakatagede e ra?

O IRA ao?

O IRA ao?

SE KENA ao?

Na Goli Vakamatau

NA KATO NI YARAGI NI CAKACAKA NI QOLI VAKAMATAU

Na cava sa dodonu mo cakava ke o raica ni sa lutu sobu tikoga na ika o qoliva tiko mai se sa yali tiko yani eso tale na kena mataqali?

Na vunau ni 4FJ Qoli Vakamatau e vakabibitaka na noda vakayagataka na yaragi ni qoli era sega ni vakavu leqa ki na noda iqoliqoli. Oqo me na rawa ni sautu tikoga kina.

Kato ni yaragi ni cakacaka

1

Me vakatabui e dua nai wase ni iqoliqoli me rawa ni ra tubu ka vakaluveni kina na ika. Ko ira na ika mai vanua vakatabui oqo era na rawa ni vakacokotaka tale na noda iqoliqoli. E rawa ni biu na vanua vakatabui ena vanua era gadreva na ika me ra susu kina.

Ia me nanumi tiko ni kevaka e lailai na vanua vakatabui, ena sega tarovi ira na ika mai na nodra toso yani ena vanua sega ni vakatabui.

TABU

2

Vakaturi e dua na lewa ena kedra lelevu na ika me rawa ni yacova nai Vakarau Dodonu ni ika me vukea na vasaututaki tale ni nomuni iqoliqoli.

Me vakayagataki na bati ni siwa lelevu se vakarauta ga kei na lawa mata lelevu me rawa ni tarova na nodra koko kina na ika lalai.

Vakaevei na noda vakayagataki qele? Nai yaragi ni 4FJ e raica vakabibi na kena muri na veilewa eso me baleta na Qoli Vakamatau.

Ena gadrevi vei ira na veitikotiko se koro me ra dikeva na nodra vakayagataki qele ena kena dau sisi ki wai ka kauta yani ki waitui na deni qele ka vakavuna na mate ni lase. Me qarauni talega na musulaki ni dogo baleta ni na vakacacana na nodra itikotiko na veika bula me vaka na ika kei na qari ka rawa ni vakalailaitaka na kedra iwiliwili.

3 Me vakatabui na yaragi ni qoli e kauta tani vakayauyau na ika ka lailai na kena e ra vo e wai.

E levu na veikorokoro era sa vakatabuya na vakayagataki ni duva, nunu bogi kei na nunu tavaya. Era vakatabuya talega na vakayagataki ni lawa matailalai vakabibi ena vanua ni sususu ni ika.

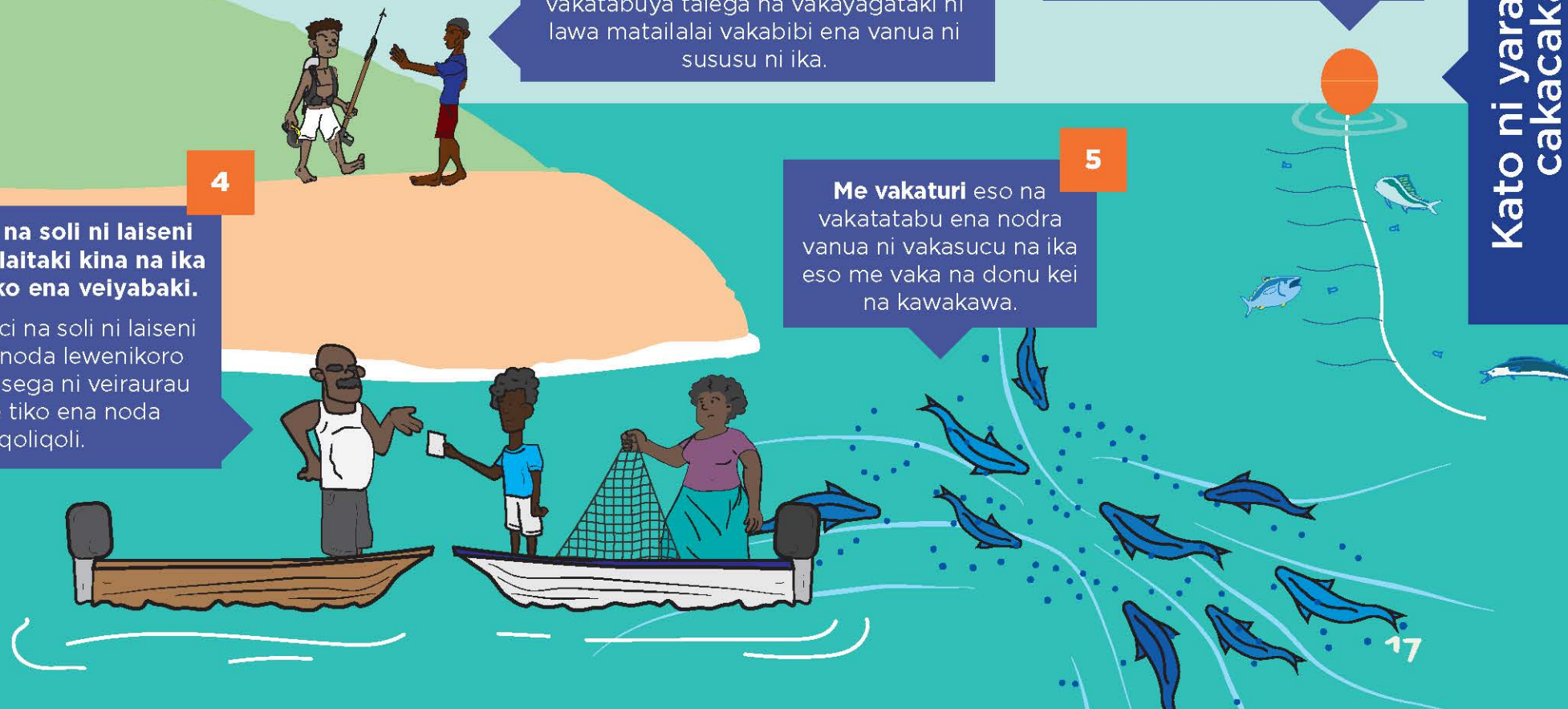
6 Cakau Buli Na cakau buli se cakau buli e dua nai yaragi ni qoli ka dau vayagataki me dreti ira mai na ika ni waitui levu ki na dua na vanua me rawarawa na kedra qolivi. E dau vakayagataki na FADS me vukea na kena vakalailaitaki na qolivi vakasivia ni veicakau sa vakilai ni sa drava jiko yani.

Kato ni yaragi ni cakacaka

5 Me vakaturi eso na vakatatabu ena nodra vanua ni vakasucu na ika eso me vaka na donu kei na kawakawa.

4 Me yalani na soli ni laiseni me vakalailaitaki kina na ika e qolivi tiko ena veiyabaki.

Me vakaliuci na soli ni laiseni vei ira na noda lewenikoro kevaka sa sega ni veiraurau na ika e tiko ena noda iqoliqoli.

NAI WALI NI QOLI VAKAMATAU CAVA E GANITA NA NOMUNI I TIKOTIKO? NA KENA I WALI E VAKATAU KI NAI TUVAKI NI NOMUDOU IQOLIQOLI KEI NA VEIKA DOU TAKETETAKA MO DOU YACOVA.

E vinaka meda na tekivu saraga ena noda dabe vakavuvale, se itokani dauqoli ka veitalanoataka na ika kei na veisasalu ni noda veibaravi ka da kauwai tiko vakalevu ena nodra sa yali tiko yani vakamalua.

1

Na ika cava ko kila ni sa lutu sobu na kedra iwiliwili, kunekunei dredre se mo vodo sara vakabalavu me rawa ni qolivi ira kina? Vola mai na yaca ni ika sa lutusobu tiko na kedra iwiliwili.

2

Vakayagataka ga na yaca ni ika sa volai toka qori, kevaka me na yali ocei vei iratou ena mositi iko. Ni vola mai e tolu na yaca ni ika ka dau yaga vakalevu vei kemuni ka ni tuvana mai vei koya e yaga vakalevu, yaga vakarauta kei koya e yaga vakalailai ga. Oti qai vakarautaka na kena balavu na ika e yaga vakalevu duadua vei ira.

Nai vakarau
dodonu ni ika

Me vaka ni se qai matai ni nomudou dabe e sega ni dua na kena leqa ke balavu na nomudou veitalanoa. Ko na vinakata me ra na duavata kece ena ika cava ko ni leqataka tiko ka me rawa ni ra veivuke kece ena kena vakarautaki na kedra lelevu se balavu.

Kevaka sa tiko vei iko na yacadra kece na ika kei na kedra lelevu sa na rawa ni o cakacakataka na cava me na vakayacori.

Ena va na yabaki sa oti sa mai vakayacori kina e dua na vakadididke mai na Minisitiri ni Qoliqoli, ira na daunivakadidike kei ira na dauqoli me kilai kina nai vakarau donu ni ika e rawa ni vakatubu kawa me sautu kina na iqoliqoli.

OQORI E VAKATOKAI NAI VAKARAU DODONU NI IKA.

Photo Courtesy of Wildlife Conservation Society Fiji Watisoni Lalavanua

**KEVAKA E TIKO E NAI
VAKARAU DODONU SE
SIVIA, KENAI BALEBALE SA
NA DAUMAKA NA NODA
VEISIGA NI MATAKA!**

Nai Vakarau Dodonu ni ika e se sega ni vakalawataki, ia e ka bibi me da na qoliva na lelevu ni ika e gadrevi tiko me rawa ni levu tikoga na keda ena veisiga ni mataka.

**Nai vakarau
dodonu ni ika**

OGO NA IVAKARAU DODONU NI IKA EDA DAU QOLIVA WASOMA.

Mo na vakadikeva ena veigauna na ika o dau taleitaka, se na ika o sa kauwai tiko kina ka vakarautaka na kena lelevu.

KEVAKA E LAILAI NA KENA ERA LELEVU ME RA RAWA NI VAKAWA KA VAKACOKOTAKA NA IQOLIQOLI, SA NA TEKIVU ME LUTU VAKAMALUA TIKO NA KEDRA IWILIWILI NA IKA E WAI.

Nai vakarau dodonu ni ika

SABUTU

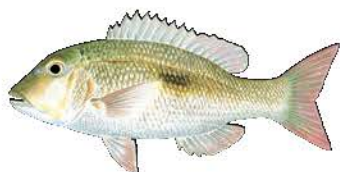

Pacific yellowtail emperor
Lethrinus atkinsoni

Kenai vakarau: 25cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 20cm+

KABATIA

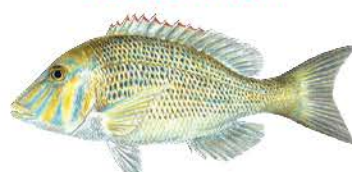

Thumbprint emperor
Lethrinus harak

Kenai vakarau: 25cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 15cm+

KAWAGO *DOKONIVUDI

Spangled emperor
Lethrinus nebulosus

Kenai vakarau: 55cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 4 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

SABUTU DAMU, DAMU, TAEA

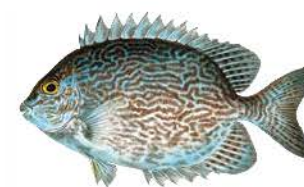

Humpback snapper
Lutjanus gibbus

Kenai vakarau: 35cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 30cm+

NUQA, VOLACA

Vermiculated spinefoot
Siganus vermiculatus

Kenai vakarau: 25cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 20cm+

RAWARAWA, BUBUTE (SMALL)

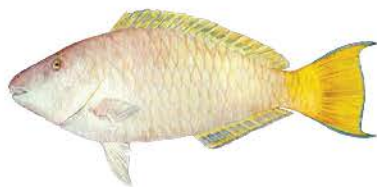

Surf parrotfish
Scarus rivulatus

Kenai vakarau: 35cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

ULAVI

Pacific longnose parrotfish
Hipposcarus longiceps

Kenai vakarau: 45cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

ULURUA

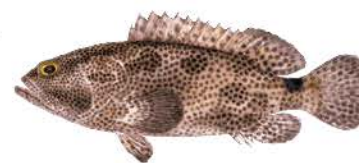

Steephead parrotfish
Chlorurus microrhinos

Kenai vakarau: 45cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 4 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

KAWAKAWA, KASALA

Camouflage grouper
Epinephelus polyphekadion

Kenai vakarau: 55cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 6 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

SEVASEVA

Harlequin sweetlips
Plectorhynchus chaetodonoides

Kenai vakarau: 55cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 4 yabaki
iVakarau vaka lawa: SEGA NA KENA I
VAKARAU

Also called Many spotted sweetlips

DELABULEWA
*SOISOI

Brown marbled grouper
Epinephelus fuscoguttatus

Kenai vakarau: 90cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 6 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

BATISAI
*DONU, DONU DAMU

Squaretail coral grouper
Plectropomus areolatus

Kenai vakarau: 55cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 25cm+

BALAGI

Yellowfin surgeonfish
Acanthurus xanopterus

Kenai vakarau: 35cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 5 yabaki
iVakarau vaka lawa: 20cm+

TA, LELE, JIVIJIVI

Bluespine unicornfish
Naso unicornis

Kenai vakarau: 45cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 4 yabaki
iVakarau vaka lawa: 30cm+

MAMA, BU

Humpnose bigeye bream
Monotaxis grandoculis

Kenai vakarau: 45cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 4 yabaki
iVakarau vaka lawa: SEGA NA KENA I
VAKARAU

TEVULU

Chinamanfish
Symphorus nematophorus

Kenai vakarau: 45cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 6 yabaki
iVakarau vaka lawa: SEGA NA KENA I
VAKARAU

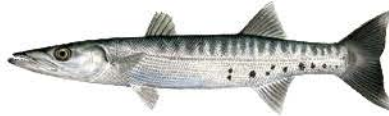
KANACE

Fringelip mullet
Mugil crenilabis

Kenai vakarau: 35cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 2 yabaki
iVakarau vaka lawa: 20cm+

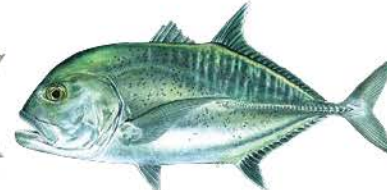
OGO

Great barracuda
Sphyraena barracuda

Kenai vakarau: 70cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 2 yabaki
iVakarau vaka lawa: 30cm+

SAQA

Giant trevally
Caranx ignobilis

Kenai vakarau: 70cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 6 yabaki
iVakarau vaka lawa: 30cm+

SAQA BUI DROMO

Brassy trevally
Caranx papuensis

Kenai vakarau: 45cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: 30cm+

WALU

Narrow-barred spanish mackerel
Scomberomorus commerson

Kenai vakarau: 90cm+
Yabaki sa rawa ni vakawa kina: 3 yabaki
iVakarau vaka lawa: SEGA NA KENA I
VAKARAU

Na vei ika duidui era tautauvata kei na kena e tabaki tiko kei na kedrai Vakarau Dodonu

Vakarau Dodonu ni ika

Nai vakarau ni lelevu ni ika e gadrevi me vakadeitaka ni na levu tikoga na keda nikua kei na veisiga ni mataka.

Yabaki ni kena matua na ika

Na yabaki ni bula ni ika me rawa ni qai vakatubu kawa kina

YACA NI IKA

***YACADRA NA IKA ROKA DAMUDAMU**

Yaca e kilai raraba kina
Yaca vakawa (ni ika)

Kenai vakarau: cm+

Yabaki sa rawa ni vakawa kina: yabaki
iVakarau vaka lawa: cm+

Vakarau ni ika ka vaka lawataki

Na i vakarau ni lelevu ni ika dodonu ena kena i tagede e ra.

Na i vakarau ni ika me qolivi e a se vaka lawa taki ena 1942 - ia e a sega ni yavutaki ena dua na vakadidike. E a yavutaki ga mai na vakadidike mai na veivanua tani. E levu vei ira na kena e vakalawataki tiko qo era sa rui ka lalai ka na sega ni rawa ni sotava na kena sautu tikoga na noda iqoliloqoli.

Nai vakarau dodonu ni ika

IA NA CAVA ME DA NA CAKAVA?

Digitaka na ika o vakamareqeta, se o sega ni vinakata me na yali yani, oti mo na qai vakarautaka na kena lelevu e 100 vei ira na ika qori ena gauna o qoliva mai kina.

Na levu ga ni ika o vakarautaka, na kena rawa ni donu vinaka na macala ni nomu vakadidike. Ena taura toka e vica na macawa se na vula na gauna o na vakarautaka tiko kina na ika. Kevaka e dredre, tovolea e 50 na ika, qai raica na kena i vakarau.

NA VIKA TAKI NI VAKARAU NI IKA

Na cakacakataki ni kedra pasede o ira e tiko e nai Vakarau Dodonu se kena e lelevu cake, e na vaka toka qo na kena vika taki: Taura ga na levu ni ika e toka ena kena i Vakarau Dodonu se na kena e lelevu cake, ka mo na vidavida na iwiliwili o ya mai na levu ni ika taucoko ko sa vakarautaka oti.

Na kena i vakasokumuni mo na qa vaka 100 taka kina. Dua na kena i vakaraitaki oqo: Mai na 50 na ika o vakarautaka, o kunea ni 30 vei ira e tiko e nai Vakarau Dodonu se sivia.

$$1 \quad \frac{30}{50} = 0.6$$

$$2 \quad 0.6 \times 100 = 60\%$$

DAMUDAMU

Kevaka e lailai mai na 10% na ika o qoliva, e vakaraitaka tiko na kena sa drava vakalevu na nomu iqoliqoli, ni sa rui lailai na ika me ra na vakatubu kawa.

E sa gadrevi me na wali vakatotolo

SENINAWANAWA

Kevaka e toka na i vakarau ni lelevu ni ika ko qoliva ena maliwa ni 10% kei na 50%, e kena i balebale ni sega ni levu era vakawa tiko, ka sa na lutu tikoga na kedra iwiliwili ena veiyabaki. Na lalai ni ika sa vo e vakaraitaka na totolo ni nodra sa yali. Sa na gadrevi me dua nai tuvatuva ni kena vakayagataki vakamatau.

Vakarautaki ni nomu lewe ni qoli

E DAU KA VINAKA NA WAWA

Era dau tubu totolo sara na ika ni ra sa volekata na gauna me ra matua kina. Laivi ira me ra lelevu ka na levu kina na kemuni ena veigauna mai muri ka na vakalewe talega.

Vakaevei o ira na sasalu tale eso? Na vakadidike vou oqo e vakatabakidua ga ki na vakarau ni lelevu ni ika, ia e vakayacori tiko na vakadidike me baleti ira talega na veisalu. Me vakayagataki tiko mada ga na kena e sa vakalawataki me vaka na qari me 12.5cm

Levu mai na 50 %

DROKADROKA

O sa na raica tiko ni 80 ki na 90 se ki na 100 na pasede ni lewe ni nomu qoli era tiko e nai Vakarau Dodonu se lelevu cake. Kevaka e vaka oqo na levu ni ika o rawata tiko, sa kena i balebale ni sa sautu tiko na nomu i qoligoli baleta ni qolivi tiko vakamatau.

Vakarautaki ni nomu lewe ni qoli

NA CAVA ME CAKA KEVAKA ERA SA SOTAVA TIKO NA LEQA ESO NA IKA ENA NOMU I QOLIQOLI?

Sa sivia tale nai tukutuku. Ena rairai daumaka me da taleva vakawasoma nai vola oqo me rawa ni kasa kina vei iko nai tukutuku qo. Kei na kena ikuri kevaka eda via vakasuka ki na sautu ni noda qoliqoli, ena yaga me da na solesolevakitaka na kena cakacakataki.

1

Tekivutaki ena noda veitalanoataka na leqa e da sotava tiko

E sa dredre tiko na qoli ena gauna nikua? Na cava e sa veisau? E tiko beka na nomu kauwai vakatabakidua ki na dua beka na mataqali ika? E rawa beka mo tekivu vakarautaka se ra tiko ena i Vakarau Dodonu se sega?

2

Duavata ena Lawa kei na kena Cakacakataki

E sa toka qori na iyaragi ko rawa ni vakayagataka mo na vakabulabulataka tale kina na nomu iqoliqoli.

**IKA CAVA E DA
KAUWAI SARA TIKO
KINA VAKABIBI?**

3

Vakadikeva kevaka e cakacaka tiko na veilewa me baleta na nomudou iqoliqoli

E sa veisau beka na levu ni veika o qoliva? E rawa beka ni o vakarautaka tale na nomu ika? Dikeva, kevaka sa bau veisau. Ke sega, yaga me sa veisau na kena i walewale dou vakayagataka se kurivi ena so tale na lewa vou ni kena vakayagataki vakamatau.

NA I TOMA NI VEITALANOA

Sa rui sivia na itukutuku qori. Meu na tekivu mai vei? Ena daumaka mo wilika vakawasoma na ivola oqo me na rawa ni o taura vinaka na itukutuku e tiko kina. Mo na veitalanoa tiko kei ira o ni vakaitikotiko vata me ra rawa ni ra veitokoni mai. E kena ibalebale me na matata vinaka vei ira nai matai ni Kalawa ka qai toso yani ki na ikarua kei na ikatolu ni Kalawa, me na vakaraitaka vei iko na kena ilakolako. Ni sa voleka na kena vakamatanataki, e rawa mo vakayagataka eso tale na iyaragi ni 4FJ.

TEKIVUTAKI NI VEITALANOA	DUAVATA KEI NA VEIKA E VEITALANOATAKI /NA KENA CAKACAKATAKI	VEIDUITAITAKA: E YAGA TIKO NA VEILEWA SA VAKOTORI?
<p>Tekivutaki na veitalanoa vaka matabose lalai, qai talave cake ki na veitalanoa vakoro. Vakayagataka na i vola oqo me vakamacalataki na leqa eda sa donuya tiko, ka tekivu taro, vakavu veitalanoa ena leqa e sa lako curuma tiko na nomu vanua.</p> <p>A E SA VEISAU VAKACAVA NA QOLI E sa tautauvata tikoga na ka e da qoliva nikua? E sa da qoliva tikoga na ika eda qoliva mai liu? Tautauvata tiko ga na kedra lelevu? E sa dede beka na noda tiko mai wai?</p> <p>B NA CAVA NA VU NI KENA SA VEISAU NA NODA QOLI Sa levu beka na iwiliwili ni gusu me vakani? Sa levu cake beka noda gagadre ni bula vaka i lavo ena gauna qo? E sa veisau tiko mai na i yaragi ni qoli o vakayagataka? E sa lewe levu beka era sa qoli tiko nikua?</p> <p>C E SA VAKACAVA NA IKA EDA QOLIVA? Eda se qoliva tiko na ika lelevu me vaka na kawakawa? Se eda sa tekivu toso sobu ki na kena i tagede e ra me vaka na ika e da sega soti beka ni dau taleitaka sara. O ni kauwai beka kina?</p> <p>D E RAWA NI O VAKARAUTAKA NA IKA O KAUWAI KINA VAKALEVU? Na ika cava so eda kauwai kina vakalevu ni da na vakayalia. E rawa beka ni da vakarautaka e 50 ki na 100 na ika me laurai se ra tiko na kedra lelevu e nai Vakarau Dodonu se sega.</p> <p>Rawa ni o ni taleva tale na drauniveva 4-15 vata kei na nomu matavuvale kei ira na nomui i tokani mo ni veitalanoataka na veika o ni vulica rawa</p>	<p>Ni sa dei na veitalanoa ni kena sa qolivi tiko vakaiyauyau na noda i qoliqoli, ka sa tiko na lalavaki me vakasaututaki tale mai, e tiko na i lavelave e rawa ni vukey kemuni (drauniveva 16-18). Qo e so na taro mo ni taroga.</p> <p>A VEITALANOATAKI NA WALEWALE NI QOLI I LIU: E sa bau vakayacori oti e so na i walewale ni kena vakayagataki vakamatau na iqoliqoli? Na cava na vua ni walewale e sa mai vakayagataki oti? Era taleitaka beka?</p> <p>B NA CAVA NA I KURI NI TUKUTUKU E GADREVI ME VUKEA NA KENA CAKACAKATAKI? Na cava so tale e gadrevi me rawa ni cakacakataki kina vakavinaka? E tiko beka e so na tabana veitokani ena cakacaka oqo me ra veivuke?</p> <p>C O CEI E DODONU ME RA VAKATULEWA? O cei me vakadonuya na lewa sa vakaturi? O cei so me na vakadewataki kina me rawa ni tokoni na kena vakamuri na lewa sa koto?</p> <p>D NA KENA CAKACAKATAKI: Dou na gadreva e dua na komiti vou se na vayagatakai ga na komiti va koro? O cei ena vakamuria se vakaraica na kena muri na lewa vou sa vakadonui?, O cei ena dikeva kevaka e cakacaka tiko na noda i tuvatuva?</p>	<p>Kevaka e oti e 12 na vula se sivia ka se bera tikoga ni kunei na veisau na iqoliqoli, yaga me sa tekivu veisau na nomu i tuvatuva. Ia mo nanuma tiko ni so na ika ena rawa ni vakayabaki me ra qai vakacokotaki.</p> <p>A TAROGI IRA NA DAUQOLI: E daumaka meda veitalanoa kei ira na dauqoli, tarogi ira se sa veisau mai na levu ni ika e rawa. Rawa ni sa tekivu kunei na kena sa lelevu tale mai na ika, oti sa na qai rawa laurai ni sa levu tale na kedra iwiliwili baleta ni ra sa vakawa vakalevu. Era na vakila talega ni sa sega soti ni dede na gauna ni qoli.</p> <p>B VAKARAUTAKA TALE NA NOMUNI IKA: Yaga me na vakarautaki tiko na ika e qolivi me laurai ke sa dua na veisau. Nanuma me dau wasei vei ira kece na lewe ni tikotiko na veika sa yaco tiko.</p> <p>C RIPOTE LESU: Yaga me na ripote taki lesu na veika e vakasokumuni ka qai veitalanoataka nai kalawa ka tarava.</p> <p>Na veisau me tekivu vei keda, kua ni da waraka e dua mai tautuba me mai cakava vei keda. Tekivu saraga qo ka kere veivuke kevaka o sotava eso na dredre se tatao.</p>

iVola ni veika me vakayacori

NA IKALAWA KA TARAVA

Na ivola dusidusi oqo e itekitekivu ga ni tosotoso ena kena vakabulabulataki tale ni nomuni iqoliqoli! Nuitaki ni na vakavurea na veitalanoa kei na noda railesu. Ena nomuni sa vakavakarau tiko mo ni toso ki na kena cakacakataki ena gadrevi mo ni na vulica tale eso na ka. Keitou na via kaya ga mo kenadau me rawa ni o Qoli Vakamatau.

Ia, oqo eso na veika o rawa ni veitaratara mai kina ke gadrevi eso tale na itukutuku kei na kena iyaragi.

VEITARATARA MAI VEI KEITOU ENA FACEBOOK!

[facebook.com/4fjmovement](https://www.facebook.com/4fjmovement)

Keitou wasea kina na italanoa, video, podcasts kei nai yaragi ni vakau itukutuku vovou.

VAKAROROGO MAI ENA PAROKARAMU "QOLI VAKAMATAU" ENA RADIO FIJI ONE -DOMOIVITI NA

Rogoca na nodra veitalanoa na dauqoli, ira na kenadau vakasainisi ena nodra veitalanoataka na veibolebole kei na wasei ni veika e rawa ni vakayacori me wali kina.

LAVETAKA NA 4FJ FISH SMART APP ENA NOMU TALEVONI

Ena vakarawarawataka na nomu raica na lawa ni qoliqoli e Viti Lavetaka mai na Google Play se na Apple Store.

QIRI MAI. VOLA SE VEITARATARA MAI ENA MESSENGER

@ 4FJ MOVEMENT

761 5679
9767 156

VEITARATARA SE SIKOVA NA MINISITITI NI QOLIQOLI SE NA VALENIVOLAVOLA NI YASANA

Veitaratara mai ke gadrevi eso tale na itukutuku ena kena vakabulabulataki tale na nomuni iqoliqoli!

WASEWASE E LOMA: 3476587 / 9908101
WASEWASE NA TOKALAU: 3361122 / 9966752
WASEWASE NA VUALIKU: 8811234 / 9966770
WASEWASE E RA: 6665899 / 9906539

NA SASAGA ME RA LELEVU KA LEVU NA IKA EDA QOLIVA

A tavoca na sasaga ni 4FJ Qoli Vakamatau na Minisitiri ni Qoligoli ka ratou a veiqaravi kina nai soqosoqo na cChange. E veivuke kina vakailavo na Pacific-European Union Marine Partnership (PEUMP) programme ena nodratou veivakasalataki na Pacific Community kei na Locally-Managed Marine Area Network International, ka vakailavotaka na Bloomberg Philanthropies Vibrant Oceans Initiative.

Era na vakaitavi ena kena vakatetei se cakacakataki na veisoqosoqo veitokani eso me vakataki Wildlife Conservation Society, Fiji Locally Managed Marine Area Network kei na Conservation International.

FUNDED BY

SUPPORTED BY

